

JIRÍ HÁJEK

Soudruzi, kolegové, když jsem naslouchal některým diskusním příspěvkům včerejšího dopoledne, přišla mi na mysl ona slavná „balonová“ scéna z Vest Pocket Revue Voskovce a Wericha. Oba hlavní hrdinové stojíce na scéně ve velkém prádelním koši s reklamním balonkem firmy Baťa, pečlivě připevněným na špejli, hrdě přehlížejí z obrovského nadhledu svého supermoderního letounu krajinu, rozkládající se před jejich hrdými dobytelskými zraky jako kořist, téměř výron jejich vlastního ducha, objektivizaci jich samých. Uprostřed dohadování, co že který objekt hluboko pod nimi se rozkládající vlastně znamená – jde právě o pražská obecní jatka – a čemu že objekty slouží, zmocní se jich pojednou neklid, týkající se jejich letounu a tím i jejich osobního poměru. „Stoupáme nebo klesáme, pane kolego?“ se táže se vzrůstajícím neklidem první druhého. „Pane kolego, my přímo padáme,“ suše konstatuje ten druhý.

Představoval jsem si včera celé dopoledne v tom prádelním koši Milana Kunderu, rozvíjejícího před námi úchvatné vize posledních čtyř let našich literatur, zahrnující navíc ještě i několik přilehlých století. Bylo mi chvílemi dobře, velmi dobře jako vám všem, i vám, většině, bylo dobře, neboť se mi zdálo už skoro jisté, že díky jeho vlivné intervenci se nakonec přece jen do soudobé vzdělané, ba nejvzdělanější Evropy nějak „vintegrujeme“. A to po třicetileté absenci, kterou způsobil, to je marné, zčásti Hitler a zčásti Stalin, i když Milan Kundera loajálně dodává, že mezi nimi byly jisté rozdíly.

Musím přiznat, že zde mé okouzlení skončilo. Nepřestává mne mrazit, uvědomím-li si, s jakou oslnivou lehkostí žongléra-iluzionisty odepsal z historie obou našich literatur celých předchozích třicet let. UVědomil jsem si totiž, že tato léta představují vlastně většinu života a tvorby spisovatelů přítomných v tomto sále; má historická paměť mi napovídá dlouhou řadu slovenských a českých spisovatelských, osobností, dlouhou řadu děl, která počínaje Vančurovými Obrazy z dějin přes Fučíkovu Reportáž, přes poválečného Halase, Hrubína, Kostru, Závadu, Karvaše, Holana a Nezvala až k Jilemnickému, Tatarkovi, Mihálikovi, Drdovi, Hečkovi, Mináčovi, Řezáčovi, Kainarovi, Branaldovi, Jašíkovi, Mikuláškovu a dalším, řekněme včetně nás zcela nepatrných zde přítomných, představují pro nás historickou kontinuitu ducha našich národů, bez níž bychom byli prostě národy beze cti, bez páteře a také bez naděje a práva na budoucnost. Kdybychom u bran nynější – alespoň kulturně už prý tak utěšeně zintegrované Evropy

měli dnes zaplatit tak vysokou daň, že bychom se těchto jmen a hodnot posledních třiceti let zřekli, bylo by se nutno ptát, jaký smysl má naše přítomnost v tomto zintegrovaném kulturním ráji. Jde o to, abychom do něho vstupovali se svou vlastní tváří, a ne s vypůjčenými škraboškami.

To je však jen jedna, avšak neobyčejně vážná stránka věci. Druhou stránkou je náš literární a kulturní dnešek. I bez všech žongléřských nadšátek se nám patrně všem jeví jako období vzestupu tvůrčích energií naší literatury. Nevynořuje se však z absolutního vzduchoprázdna a bezcharakternosti předchozích třiceti let: takové zázraky se v kultuře prostě nedějí. Podílejí se na něm rozmanité a rozdílné umělecké i myšlenkové tendence, které tuto minulost i tvořivě překonávají, z nichž ovšem většinu Kundera nebere na vědomí, ba, jak víme, značně nevybíravými prostředky je potírá a dává potírat.

Avšak tento vzestup je ohrožen v samém základě a nemá nejmenší perspektivu, dopřejeme-li víry dalšímu Kunderovu tvrzení, že naše literatura byla a bohužel asi i je vždy příliš plebejská, a tudíž, jak on říká, příliš závislá na veřejnosti, příliš zasažitelná projevy její nekulturnosti. To praví jistě známý český spisovatel v národě, který má jedno z nejvyšších procent čtenářů poezie, jehož knižní náklady přesahují v relaci k jeho početnosti vysoko západoevropský průměr. To praví pouze na základě faktu, že jistá skupina našich poslanců protestovala racionálně neartikulovaným způsobem proti jistým dvěma filmům.

A tady začíná nekonečná řada rozporů v Kunderově projevu i v projevech řečníků jinak jistě tak znamenitě zrežirovaného včerejšího dopoledne, které se všechny točí kolem ústředního tématu oné „balonové scény“ z vestpocketky, na niž jsem včera pořad myslel: stoupáme, nebo klesáme? Jak si to vůbec vysvětlit, že v zemi, již chybějí podle autora úspěšné dámské četby Alexandra Klimenta ty nejzákladnější atributy tvůrčí svobody, ve společnosti, v níž v literatuře je zásah do svobody myšlenek podle Kundery naším denním chlebem, v níž je tolik bigotnosti, vandalismu, nekulturnosti, nesvobodomyšlnosti, jež podrážejí nohy samotnému bytí tohoto národa, jak si vysvětlit, kde se v této zemi vůbec vzal, jak v ní několik let může existovat onen vzestup tvůrčích energií celé kultury, s nímž řečníci minulého dopoledne jinak prováděli tolik eskamotáží, až se skoro zdálo, že je výhradně zásluhou jejich vlastní skupiny? O jakou svobodu to tedy jde, jestliže právě ti, kdo tu za ni včera tak bojovali, dovedou přitom tak důsledně diskreditovat, umlčovat a diskriminovat všechny odlišné estetické, ideové i teoretické koncepce literatury, jak tu o tom včera odpoledne mluvili Hanzlík, Šuleř, Kabeš, Pludek a Bednář. A zejména, jaké vlastně hodnoty mají být výsledkem této svobody? Tuto otázku jim zde už včera s neobyčejnou mravní autoritou a jasností položil Alexander Matuška.

A konečně otázka hlavní a základní: Oč jim doopravdy jde? Jde jim o vzestup, o rozšiřování tvůrčího prostoru naší literatury, nebo o politická gesta a demonstrace, o vyvolávání otevřených konfliktů se stranou, o morálně politickou bojovou konfrontaci s celou touto společností?

Jak se včera věci jevily, nekladou tyto otázky naši nekomunističtí spisovatelští druhové. Chci říci sám za sebe, že mám právě mezi nimi několik věrných přátel, s nimiž mne spojuje, přes odlišnost filozofických hledisek, kterou vzájemně respektujeme, vědomí společné odpovědnosti za osud tohoto národa a těchto národů, jež jsou historicky spjaty se socialismem, za osud jejich kultury, jejich literatur. Tyto otázky kladou především a zejména někteří spisovatelé-komunisté. Když jsem je včera poslouchal, ptal jsem se, stejně jako se ptám, když čtu mnohé články v Literárních novinách, v Hostu do domu, stejně jako když jsem teď poslouchal projev soudruha Kosíka, kdo je vlastně dneska revolucionář. Jsou revolucionáři ti, kdo nás „osvobozují“ od všech souvislostí s revolučními tradicemi naší historie a literatury? Kdo dožadujete se práva, abychom si sami řešili naše literární a kulturněpolitické problémy v souhlase s naší historickou národní specifikou, si přitom hrají na spasitele literatur jiných socialistických zemí, které přitom ve skutečnosti hluboce podceňují a vyrazují na nejzazší periferii oné jejich „kulturně integrované“ Evropy?

Jsou revolucionáři někdy teoretici a kritikové, kteří procházejíce křížem krážem soudobou duchovní Evropou, nezaznamenali, že v této Evropě, ba zejména v její pro mne jinak jistě přitažlivé západní části, hraje dnes zrovna marxistická literární kritika, teorie, ale i filozofie velmi iniciativní duchovní roli? Jsou revolucionáři literáti a publicisté, kteří nás pravidelně každý týden či měsíc přesvědčují o tom, že náš dnešek je „neuvěřitelným rozpadem struktur“, abych citoval A. J. Liehma? Je to jistě velmi eufemistický, ale velmi výrazný pojem. Ti, kdo orientují literaturu i kritiku na představu nezadržitelného rozkladu a ztráty všech ideálů a iluzí? Nezměnitelnosti všeho, co je v naší společnosti nutno změnit? Anebo jsou revolucionáři ti, kdo se pokoušejí literaturu orientovat, nezanedbávající její charakter a berouce v úvahu její reálné možnosti, které nejsou nekonečné, na všechny pozitivní intelektuální energie, které se v duchovním životě naší země aktivizují v souvislosti s formováním nového modelu naší socialistické společnosti? Jsou revolucionáři ti, kdo analyzují základní podmínky postupu vědeckotechnické revoluce v naší zemi? Ekonomové, kteří navrhli novou racionální organizaci socialistické ekonomiky? Sociologové a právníci, kteří v této změněné ekonomické struktuře hledají odpovídající formu společenského zřízení i právních vztahů? Kdo z marxistických filozofů promýšlejí základní otázky možností i překážek seberealizace člověka v socialistické společnosti?

Ptám se tedy, která z těchto dvou kategorií má nárok na titul „revoluční intelektuální avantgarda“. Podle všeho, co jsem zatím prožil a poznal, jsou to ti, kdo v této těžké, riskantní, v ničem nerozhodnuté etapě, v níž jde o to, aby se socialismus v naší zemi konečně stal sám sebou, nezapírají a neopouštějí věc, pro niž se přece dobrovolně rozhodli.

To není odvaha onoho přízemního maločeského malorealismu, o kterém zde mluvil tak krásně soudruh Kosík. To je odvaha, která v dnešní situaci vyžaduje dost romantiky. Ostatně neznám příliš těch, kdo by na takovémto romantismu příliš vydělávali, jak hmotně, tak morálně. Myslím, že tento typ romantismu má v naší společnosti stále ještě nejtvrďší život, protože se střetává s různými druhy a formami odporu.

Úkolem revolučního intelektuála – podle mého názoru – v tomto vážném období nového formování naší společnosti může být jen posilování a zmnožování intelektuálního potenciálu revolučního hnutí, jeho strany, intelektualizace všech společenských institucí, boj za jejich úplnou a důslednou demokratizaci.

Staré předválečné heslo E. F. Buriana „sloužit, ale neposluhovat“ platí pro komunistické intelektuály, vědce, umělce a spisovatele ve vztahu ke komunismu dál, jako platilo. Kdo ve vztahu strany a spisovatelů mermomocí touží po katastrofických situacích, přestože strana nejen včera v projevu soudruha Hendrycha, ale už i v rezoluci XIII. sjezdu a při jiných příležitostech řekla, oč jí v literatuře a v kultuře vůbec jde, hraje falešnou a nebezpečnou hru o skutečnou morální autoritu literatury v socialistické společnosti. O autoritu, již ještě budeme potřebovat pro svrchovaně vážné věci. Pokud jde o tzv. českou otázku, která zde byla včera tak krásně rozvíjena, jsem moc rád, že konečně přichází do módy H. G. Schauer, jímž jsem se zabýval už před mnoha lety ve čteních z dějin české literární kritiky na pražské filozofické fakultě. Právě proto doporučuji těm, kdo z něho znají zatím jen jednu sentenci či větu, nebo nanejvýš jednu stať, četbu aspoň přinejmenším jedné další studie, která je jenom o pět let starší než ta, kterou obvykle citují. Jmenuje se K naší otázce literární a mluví se v ní mj. o vztahu kultury a politiky. Dovolte mi, abych z ní připomněl krátký citát: „U nás politika a literatura mají mnohem těsnější vnitřní vztah než u národů druhých, větších, a proto opravdová česká kritika a literatura – jak plyne z kontextu, dodávám já – se může roditi jen z celku naší národní existence a k ní u rozvoji svém neustále přihlížet.“

Schauer nebyl marxista. Tohle však je mnohem marxističtější idea než mnohé ideje spisovatelů-komunistů, diskutérů včerejšího dopoledne.